

29 KASIM 1987 ERKEN GENEL SEÇİMLERİNE İLİŞKİN KAMUOYU ARAŞTIRMALARININ GEÇERLİLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKURT*
Arş. Gr. Ali Atif BİR**
Arş. Gr. Selçuk YELES**

A. GİRİŞ

Kamuyu çok genel açıdan bir grup insanın bir sorun karşısında takınmış olduğu fikir ve tutum olarak tanımlanmaktadır. Kamuyu örgütlü gruplar temsil edebileceği gibi, kalabalıklar, gazete okuyucuları, tüketiciler gibi tam anlamıyla örgütlenmemiş gruplar da temsil edebilir ve dile getirebilirler. Sosyal bilimcilerin bakış açısından kamuoyu, grup kavramı ve grubun üzerinde birleştiği nokta inceleme alanıdır. Böylece kamuya bireysel düşüncelerin bir ürünü olarak yaklaşılmaktadır. Yani kamuoyu tartışmalı bir konuda, herhangi bir gruba dahil bireylerin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileşimlerinden doğmaktadır.

Kamuyu araştırması ise bütün olarak toplumun veya onu oluşturan birimlerin bir konu karşısında takınmış olduğu fikir ve

(*) Ege Üni., B.Y.Y.O. ve Ziraat Fak. Öğretim Üyesi.

(**) Anadolu Üni. Açıköğretim Fak. Öğretim Elemanları.

tutumları ortaya çıkarmak için yapılan araştırmalara verilen isimdir. Tanımından da anlaşılacağı gibi, kamuoyu araştırmaları, araştırma konusunda bireylerin tutumlarının ölçülmesine dayanmaktadır. Kamuoyu araştırmaları çok geniş bir konu yelpazesi içinde gerçekleştirilebilir. Bu yelpaze içinde yer alan araştırma konularından üzerinde en çok tartışılanı ise, bir örneklemeden hareketle parti tercihlerini ortaya çıkarmaya çalışan kamuoyu araştırmalarıdır. Seçimlerden kısa bir süre önce veya propaganda karşısında tutum değişimi saptanacaksa belirli sürelerde yapılan parti tercihi araştırmalarında, deneklere sorulan direkt ve çıkarımcı sorular aracılığıyla hangi partiye oy verecekleri tespit edilir. Ancak her zaman araştırma sonuçları ile yani politik tutum ile politik davranış arasında bir tutarlılık gözlenmemektedir. Nitekim 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan erken genel seçim sonuçlarını tahmine yönelik kamuoyu araştırmaları da politik davranışı yani seçim sonuçlarını tam anlamıyla yansıtmamıştır. Diyebiliriz ki, ya tutumların sözel ifadesi olan kanı, gerçek tutumları yansıtmamakta ya da politik tutumların ölçülmesinden kaynaklanan hatalar bulunmaktadır. Biz bu çalışmada 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan erken genel seçimlerin sonuçlarını tahmin etmek amacıyla kamuoyu araştırmaları yapan kuruluşları, bu kuruluşların uyguladıkları örnekleme, veri derleme ve değerleme teknikleri ile kullandıkları değişkenleri özetledikten sonra, vardıkları sonuçları kesin seçim sonuçları ile karşılaştırarak ortaya çıkan sonuçları geçerlilikleri açısından değerlendireceğiz.

B. ARAşTIRMA KURULUŞLARI VE İZLEDİKLERİ YÖNTEMLER

29 Kasım 1987 Erken genel seçimleri öncesi seçime katılacak siyasi partilerin seçimde alacakları oy oranlarını tespit etmeye yönelik kamuoyu araştırması yapan kuruluşların en önemlileri KAMAR, PİAR, VERİ, KONDA ve KAMOY araştırma şirketleridir. Söz konusu şirketlerin araştırmalarını yürütürken izledikleri yöntemler aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

Araştırmanın türünü ve evrenini belirleme. Seçilen araştırma türü daha çok «Durum Saptayıcı» araştırma türü kapsamına girmektedir. Araştırmanın evreni, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup seçmen yaşına ulaşmış kişilerdir. Ancak bir araştırmanın evreninin genel olarak belirlenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda üzerinde gözlemlenilecek birimlerin de tanımlanması gerekir. Başka

bir deyimle, araştırma evreninin belirlenmesi, sorunun taşıyıcısı olan birimlerin, yani gözlem konularının kesin çizgilerle sınırlandırılmasını da gerektirmektedir.

Örneklem seçimi. Örneklem yöntemi yargısal örneklem tekniğine dayalı olarak yapılan «Monografik» örneklemidir. Kuruluşlar ellerindeki bilgilere dayanarak, ana evrenin temsilcisi olduğu yargısıyla o evrenin alt gruplarını örnek olarak seçmekte, böylelikle seçilen alt grupları evrenin tipik örneği olarak kabul etmektedirler. Yapılan gözlemler bu gruplarla sınırlandırılarak elde edilen veriler tüm evrene yaygınlaştırılmaktadırlar. Geçmiş seçimlerle ilgili verilerden yola çıkılarak belli bir il veya ilçe, tüm ülkenin veya bir bölgenin siyasal davranışını temsil eder örnek sayılmakta, bu alt gruplar üzerinde yapılan gözlemlerden elde edilen sonuçlar evrene yaygınlaştırılmaktadır. Sözgeşi PİAR 29 Kasım 1987 Erken genel seçimlerine ilişkin yaptığı kamuoyu araştırmalarında şöyle bir yöntem izlemiştir: Ana evrenin içinden örneklem grubu seçmek amacıyla, 1983 Genel seçim sonuçlarından hareketle bütün illerin oy dağılım oranları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş, Türkiye ortalamasına yakın 17 il ve bu illerin kapsadığı 42 seçim çevresi saptanmıştır. Her seçim çevresinde yaklaşık 55 gözlem birimi rastlantısal olarak seçilerek, toplam 2310 gözlem birimi ile anket uygulaması yapılacak mahalle ve köylerde, denek seçiminde rastlantısal örneklem tekniği sağlıklı biçimde uygulanmış, alan koordinatörleri tarafından yerinde belirlenen hane seçimi yoluyla araştırma gerçekleştirilmiştir (1).

Veri derleme ve gözlem teknikleri. Sistemik denetimli gözlem tekniğinden yararlandıkları gözlemlenmiştir. Bu gözlem tekniği, araştırmacının standartlaştırıcı teknikler kullanarak bilgi sağlama yollarını denetim altında bulundurması anlamına gelir. Araştırmalarda gözlem sonuçlarını standartlaştırmak amacıyla «Görüşme Cetveli» kullanılmaktadırlar.

Görüşme cetvelleri. Kuruluşlar görüşme cetvellerinde aşağıdaki temel değişkenleri ele almışlardır:

1. Demografik Durum Değişkenleri

- a. Yaş
- b. Cinsiyet

(1) PİAR A.Ş. Araştırma Birimi Sorumlusu Hülya Tufan'la Yapılan Özel Görüşme'den.

- c. Medeni Durum
  - d. Ailede yer alan kişi sayısı
  - e. Yerleşim yeri
2. Sosyo-Ekonomik Durum Değişkenleri
    - a. Meslek
    - b. Eğitim
    - c. Aylık ortalama gelir
    - d. Dayanıklı tüketim mallarının varlığı
3. Sosyo-Kültürel Durum Değişkenleri
    - a. Kitle iletişim araçlarından yararlanma
    - b. Yararlanma sıklıkları
    - c. TV'de izlenen programlar
    - d. Etkilenme düzeyleri
4. Politik Tutum ve Görüşlerle İlgili Değişkenler
    - a. Herhangi bir siyasi partiye üye olup olmama
    - b. Önceki dönemlerde desteklenen siyasi parti
    - c. Şimdi desteklenmesi düşünülen siyasi parti
5. Siyasi Partiler ve Liderlerle İlgili Değişkenler
    - a. En beğenilen siyasi parti lideri
    - b. Seçime katılan siyasi partilerin iktidara geldiklerinde yapacaklarını bilip bilmeme
    - c. Seçime katılan siyasi parti adaylarını tanıyıp tanımama
    - d. En sevilen siyasi parti liderlerinin beğenilen özellikleri
6. Türkiye'nin Politik Yaşamı ile İlgili Değişkenler
    - a. Türkiye'nin genel olarak iyiye mi kötüye mi gittiği
    - b. Türkiye'nin bugün için en önemli iki sorunu
    - c. Yapılacak seçimlerde en çok oyu hangi siyasi partinin kazanacağı
    - d. Türkiye'de sağ ve solu temsil eden siyasi partiler
    - e. Koalisyon hükümetlerinin iyi olup olmadığı
    - f. Seçimlerin 29 Kasım 1987'de yapılmasını uygun bulup bulmama

Veri değerlendirme teknikleri. Alandan elde edilen veriler bilgi işlem makinaları aracılığı ile değerlendirilmekte ve alınan sonuçlar yine bu araçlar aracılığı ile yurt yüzeyine genellenerek kesin sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Verilerin çözümlenmesinde istatistiki ölçüm yöntemleri ile veriler toplanabilmekte düş ve kümeleşmiş veriler haline getirilmekte ve anlamlandırılmaktadır.

C. KAMUOYU ARAŞTIRMALARININ SONUÇLARI İLE KESİN SONUÇLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Tablo 1'de 29 Kasım 1987 Erken genel seçimlerinin kesin sonuçları ile araştırma kuruluşlarının yapmış olduğu tahminler görülmektedir. Tablo incelendiğinde kesin seçim sonuçları ile tahmin edilen sonuçlar arasında önemli oranlarda sapmalar olduğu kolayca anlaşılır. Ancak burada PİAR ve KAMAR'ın tahminlerinin, 22 Kasım 1987 tarihinde başlayan televizyon ve gazete propagandalarını dikkate alan tahminler olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Zira bu iki kuruluş 22 Kasım 1987 tarihinden sonra araştırmalarını güncelleştirmişlerdir. PİAR Türkiye genelinde KAMAR ise yalnızca İstanbul'da araştırmasını yürütmüştür.

Tablo 1: 29 Kasım 1987 Erken Genel Seçim Kesin Sonuçları İle Kamuoyu Araştırmalarından Elde Edilen Sonuçların Karşılaştırılması.

	Kesin Sonuçlar	PİAR		KAMAR		VERİ		KONDA	
		Tah- min	Sap- ma	Tah- min	Sap- ma	Tah- min	Sap- ma	Tah- min	Sap- ma
ANAP	36.3	36.3	0.00	39.8	3.50	50.2	13.9	48.2	11.9
SHP	24.8	28.8	4.00	23.5	- 1.30	22.6	- 2.2	20.3	- 4.5
DYP	19.2	19.0	- 0.20	19.0	- 0.20	15.1	- 4.1	14.6	- 4.6
DSP	8.5	6.4	- 2.10	8.5	—	6.6	- 1.9	7.2	- 1.3
DİĞER	11.2	9.5	- 1.70	9.2	- 2.00	5.5	- 5.7	9.7	- 1.5

Kamuoyu araştırmalarını yürüten kuruluşlardan bazıları yaptıkları araştırmaların %99 güvenirlilik düzeyine (∓ 2 ile ∓ 4) hata payıyla gerçekleştirdiklerini belirtmişler, alınan seçim sonucunun bu hata payı içinde olması halinde, araştırmanın gerçek sonucunun «sıfır hata» ile bilinmiş olacağını vurgulamışlardır.

Araştırmalarda öne sürülen ∓ 2 ile ∓ 4 payının ortalaması $+3$ olarak alındığında seçim öncesi yapılan kamuoyu araştırmaları sonuçları ile kesin seçim sonuçları arasındaki farkla Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2 : 29 Kasım 1987 Erken Genel Seçim Sonuçlarına İlişkin Yapılan Kamuoyu Araştırmalarının ∓ 3 Hata Payı Göz Önüne Alınarak Kesin Seçim Sonuçları ile Karşılaştırılması

V E R İ

Partiler	seçim sonucu	ortalama ölçüm	alt sınır	üst sınır	hata	
					ort. sapma	payından sapma
ANAP	36.3	50.2	47.2	53.2	13.9	10.9
SHP	24.8	22.6	19.6	25.6	2.2	—
DYP	19.2	15.1	12.1	18.1	4.1	1.2
DSP	8.5	6.6	3.6	9.6	1.9	—
DİĞER	11.2	5.5	2.5	3.5	5.7	2.7
TOPLAM	100	100	—	—	27.8	14.8

K O N D A

Partiler	ort. ölçüm	alt sınır	üst sınır	hata	
				ort. sapma	payından sapma
ANAP	48.2	45.2	51.2	11.9	8.9
SHP	20.3	17.3	23.3	4.5	1.5
DYP	14.6	11.6	17.6	4.6	1.6
DSP	7.2	4.2	10.2	1.3	—
DİĞER	9.7	6.7	12.7	1.5	—
TOPLAM	100	—	—	23.8	12.0

P İ A R

Partiler	ort. ölçüm	alt sınır	üst sınır	hata	
				ort. sapma	payından sapma
ANAP	36.3	33.3	39.3	—	—
SHP	28.8	25.8	31.8	4	1
DYP	19.0	16.0	22.0	0.2	—
DSP	6.4	3.4	9.4	2.1	—
DİĞER	9.5	6.5	12.5	1.7	—
TOPLAM	100	—	—	8.0	1

K A M O Y

Partiler	ort. ölçüm	alt sınır	üst sınır	hata	
				ort. sapma	payından sapma
ANAP	39.7	36.7	42.7	3.4	0.4
SHP	22.6	19.6	25.6	0.8	—
DYP	20.5	17.5	23.5	1.5	—
DSP	6.6	3.6	9.6	1.9	—
DİĞER	10.6	7.6	13.6	0.6	—
TOPLAM	100	—	—	8.2	0.4

K A M A R

Partiler	ort.	alt	üst	ort.	hata
	ölçüm	sınır	sınır	sapma	payından sapma
ANAP	39.8	36.8	42.8	3.5	0.3
SHP	23.5	20.5	26.5	1.3	—
DYP	19.0	16.0	22.0	0.2	—
DSP	8.5	5.5	11.5	—	—
DİĞER	9.2	6.2	12.2	2	—
TOPLAM	100	—	—	7.0	0.3

Toplam ortalama sapmalara baktığımızda kamuoyu araştırması yapan kuruluşların sapmalarının 7.0 ile 27.9 arasında değiştiğini görmekteyiz. Genel olarak «toplam ortalama sapmalar»ın bu boyutlarda olması, bu dönemde yapılan kamuoyu araştırmalarının seçim sonuçlarını tahmin etmede geçerlilik derecelerinin düşük olduğunu göstermektedir. Söz konusu gerçek kamuoyu araştırma şirketlerinin «geçerlilik» konusunu yeniden gözden geçirmelerini gerektirmektedir. Bundan sonraki bölümde geçerlilik konusunda yapılması gerekenler teorik çerçevede tartışılarak, konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

D. KAMUOYU ARAŞTIRMALARININ GEÇERLİLİK SORUNLARI

Bir araştırmada elde edilen bulguların veya sonuçların gerçeği ne derece yansıttığı, araştırmancının ne derece geçerli ve sonuçların ne derece sıhhatli olduğunu ortaya koyar.

Geçerlilik (Validity). Geçerlilik araştırmancının ölçmek ya da elde etmek istediği sonucun gerçeğe yakın, bilimsel ölçülere ve araştırmancının amacına uygun olması demektir. Bilimsel ampirik araştırmalarda ölçme çok kritik bir öneme sahip olduğundan araştırma sonuçlarının geçerliliği çoğu zaman, ölçme işleminin veya ölçme aracının (anket formu veya soru kağıdının) veya ölçeklerin (ordinal, kategorik, interval, ratio) ve skala tekniğinin -ölçekleme tekniğinin (thurstone, likert, guttman, semantik-differential, çokboyutlu vb. skalalar) geçerliliğinin konusu olarak ele alınmaktadır (2). Çünkü,

(2) Ayrıntılı bilgi için bkz.: John T. Roscoe, *Fundamental Research Statistics for the Behavioral Sciences*, 2. Ed. (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1975); E.G. Carmines and R.A. Zeller, *Reliability and Validity Assessment* (Beverly Hills, CA: Sage, 1979); N. Lin, *Foundations of Social Research* (New York: McGraw-Hill, 1976).

araştırmanın geçerliliği, araştırmada kullanılan aracın veya yöntemin ölçülmek istenen şeyi ne derece ölçebildiğine bağlıdır.

Araştırma sonuçlarını veya ölçme aracının geçerliliğini tespit etmek için kullanılan yöntemlerden birisi **amprik yöntemdir** (3). Amprik yöntem ile yapılacak geçerlilik tespitinde yapılan iş, araştırma sonuçlarının gerçek ile karşılaştırılmasından ibarettir. Söz gelişi seçim sonuçlarını tahmin etmek amacıyla yapılan bir kamuoyu araştırması sonuçlarına göre oyların %20'sini A partisi, %30'unu B Partisi, %40'ını C Partisi'nin alacağı, geriye kalan %10'unun da kararsız olduğu sonucuna varıldığını düşünelim. Seçim yapıldıktan sonra, %3 ile 5 arasında bir yanılma payıyla bu dağılıma yakın bir dağılım ortaya çıkmışsa, kamuoyu araştırma sonuçlarının veya bu araştırmada kullanılan ölçme aracının geçerliliğini ileri sürebiliriz. Yine söz gelişi kişilerin siyasal tutumlarını ölçmek için hazırlanmış bir ölçeğin, dış gösterge olarak partilerin oy oranını tahmin etmesi beklenir. Bu şekilde de ankette sorulan soruların gerçekle ilişkisi olup olmadığı görülür. Böyle bir geçerliliğin var olması, ankette sorulan soruların «Siyasi tutum boyutunu» ölçtüğüne dair amprik bir kanıttır. Ancak anket sorularının homojen, anlamlı ve ayırdedici bir şekilde «siyasi tutum boyutunu» ölçtüğünün saptanması için böyle bir dış kriter geçerliliğinin olması gerekli ise de, yeterli olmayabilir.

Sosyal bilimlerde özellikle siyasal tutum gibi gözlenmesi doğrudan mümkün olmayan kavramların ölçülmesinde, araştırma sonuçlarının doğrudan karşılaştırılabileceği, böylece geçerliliğin test edilebileceği gerçek (objektif) sonuçlar bulmak zor olabilir. O zaman belki dolaylı olarak geçerlilik testlerine başvurulabilir. Söz gelişi, bir kimsenin veya belirli özellikleri olan kimselerin (eğitim düzeyi, meslek, yaş, cinsiyet grupları gibi) belirli partilere karşı olumlu tutumları ve oy vermeye niyetli olduğu araştırma ile tespit edilmişse; bu sonuçlar o partinin düzenlediği mitinglere, açtığı yardım kampanyalarına katılıp-katılmama davranışlarıyla karşılaştırılarak geçerliliği gözden geçirilebilir. Fakat genelde bireyin tutumu ile davranışı arasında nasıl bir ilişki olduğu yapılan araştırmalarda kesin sonuçlara varılabilmiş değildir. Yani bireyin bir nesne, durum veya sembole karşı tutumu ile o nesne durum, kavram veya

(3) Lin, s. 172-181.

semböle karşı davranışı arasında uygunluk (bire-bir ilişki) söz konusu değildir (4).

Geçerliğin tespiti için kullanılan yöntemlerden bir diğeri de **kavramsal doğrulama yöntemidir**. Kavramsal doğrulama yöntemi ile yapılacak bir geçerlilik testinde yapılan iş, kavramsal düzeyde baz alınan teoriden tündengelim yoluyla geliştirilen hipotezler ve mantıksal çıkarsamaların teoriyle ileri sürülen önermelerle uygunluğunun tartışılmasından ibarettir. Sözel gelişim seçim sonuçlarını tahmin etmek amacıyla yapılan bir kamuoyu araştırmasında bireyin hangi partiye oy vereceğini etkilediği varsayılan «tutum» kavramının, tutumla ilgili öğrenme teorisiyle, Katz'ın fonksiyonel teorisiyle vb. teorilerle ve bu doğrultuda geliştirilen önermelerle uyum içinde olup olmadığına bakılarak söz konusu araştırmanın geçerlilik derecesi ortaya konabilir.

Geçerliliği kavramsal doğrulama yöntemiyle test etmenin de değişik yolları vardır. Fakat bu yollar, ampirik yöntemde olduğu gibi araştırma sonucunu gerçek sonuçlarla doğrudan karşılaştırmanın mümkün olmadığı durumlarda başvurulan bir çeşit araştırmanın dizaynı ve kullanılan değişkenlerin kendi içinde teorinin öngördüğü biçimde bir tutarlılık olup olmadığını test etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmaların geçerliliğini tespit etmek için kullanılan yöntemleri açıkladıktan sonra değişik geçerlilik problemleri üzerinde durmak zorunluluktur. Söz konusu geçerlilik problemleri duruma göre tahmin geçerliliği, içerik geçerliliği, veya hipotezin teorik geçerliliği (yapı geçerliliği) şeklinde ortaya çıkmaktadır (5).

Tahmin geçerliliği (criterion-related validity). Kavramsal düzeyde oy verme davranışını önceden anlamak, açıklamak, tahmin ve kontrol etmek için kullanabileceğimiz kavram yalnızca tutum kavramı mıdır? Yoksa onunla birlikte veya ondan sonra devreye girerek oy verme davranışını etkileyen başka kavramlar da var mıdır? Bu sorular bizi, bağımlı değişkeni (yani oy verme davranışını) tahmin etmek için kullanılan bağımsız değişkenlerin (anket formunda kullanılan sorular) uygun olarak seçilip seçilmediğini gözden geçirmemiz gerektiğini belirten «tahmin geçerliliği» konusuna

(4) Mehmet Küçük Kurt, «Zihin-Davranış İlişkisinde Mesaj Stratejisi», *Düşünceler* (Ege Üni., B.Y.Y.O. Dergisi, 1987).

(5) Carmines and Zeller, s. 17-35.

getirmektedir. Öğrencinin üniversiteye giriş sınavlarında, belirli bir fakülteye girmek için aldığı puan ile o fakültedeki başarısı arasında bir ilişki varsa, üniversiteye giriş sınavlarının geçerliliğinden bahsedilebilir. Aynı şekilde şoförlük sınavının yazılı bölümünde alınan puan ile direksiyon sınavında gösterilen başarı arasında yüksek bir ilişki varsa, yazılı sınavının sürücülük yeteneğini ölçmede geçerli bir sınav olduğu ileri sürülebilir. Eğer kamuoyu araştırmaları tahmin etmek istediği gerçek sonuçlara, yani seçim sonuçlarına çok yakın ise tahmin geçerliliği yüksektir.

Bir ölçme aracının (anket, soru kağıdı vb.) tahmin geçerliliğinin yüksek olması bağımlı değişkeni etkileyen çok sayıda faktörü içermesine bağlıdır. Böyle olursa bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki korelasyon bağıntısının derecesi yüksek olacak tahmindeki yanılma payı da düşük olacaktır. Tahmin geçerliliğinin derecesi genellikle elde edilen bu korelasyon bağıntısının derecesi ile ölçülmektedir. Ama asıl üzerinde önemle durulması gereken husus, ele aldığımız bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında da gerçekten önemli bir sebep sonuç ilişkisi var mıdır? Bu soru önemlidir. Çünkü özellikle sosyal bilimlerde bazen doğru-gerçek sonuçlar, ilgisi az da olsa yanlış sebeplere, buna mukabil, doğru-gerçek sebepler de yanlış sonuçlara bağlanabilmektedir.

Teoriye baktığımızda genel olarak insan davranışını etkileyen faktörleri sembolik olarak A,B,C faktörleri olarak gruplandırabiliyorsak, oy verme davranışını etkileyen faktörleri de genel olarak insan davranışını etkileyen faktörlere paralel olarak a,b,c, faktörleri olarak gruplandırabiliriz. Türkiye’de yapılan kamuoyu araştırmalarında ise bu faktörlerden sadece birkaçı ele alınmaktadır. Bu nedenle hata payı yüksek, tahmin geçerliliği düşüktür.

İçerik geçerliliği (content validity). İçerik geçerliliği araştırma konusu olan olay ya da olayla ilgili kavramlar ile bu kavramların operational tanımları verilen değişkenler veya bu değişkenleri ile göstergeleri (ankette sorulan sorular) arasındaki eşkaplılık problemini gündeme getirmektedir. Sözgelisi bir kimsenin aritmetik işlem yeteneğini ölçmek için sadece toplama veya çıkarma, bölme veya çarpma işlemlerinden birisinde gösterilen başarıyı gösterge almamız, araştırmamızın içerik yönünden geçerliliğini zedeler. Aritmetik işlem kabiliyetini ölçmek için dört işlemi de içeren bir test düzenlememiz daha tatmin edici, daha geçerli olacaktır. Bunun gibi kamuoyu araştırmalarında oy verme davranışını etkilediğini var-

saydığımız «tutum»u tüm boyutlarıyla (inanç-bilgi, duygu, davranış vb.) ele almamız ve uygun göstergelerle, kullandığımız ölçme sisteminde yer vermemiz gerekecektir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalar tutumların davranışlarla olan ilişkilerinde tutarlı olduklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Ancak sonuçlar çelişkilidir (6). Tutum davranış tutarsızlığı daha çok ölçme yöntemlerinden ve ölçümleme hatalarından meydana gelmektedir. Yani bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkinin bütün boyutlarıyla ortaya konabilmesi, «tahmin geçerliliği» için gerekli olan doğru kriterlerin seçilmesi yanında, seçilen kriterlerin de mümkün olduğunca bütün boyutları kapsamıyla mümkün olur.

Hipotezin teorik geçerliliği (construct validity). Elde edilen sonuçların geçerliliği öne sürülen hipotezde kullanılan bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki ölçülen-gözlenen-elde edilen ilişki ile teorik düzeyde, teori ile kavramlar arasında öne sürülen ilişki arasında ne gibi bir paralellik olduğu sorusu gündeme geldiğinde hipotezin teorik geçerliliği'nden söz edebiliriz. Eğer hipotez testi, dayandığı teoriyi doğrularsa, kullanılan değişkenlerin ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin teoriyi sınamada geçerliliği olduğundan söz edebiliriz. Ama bu geçerliliğin belirli türden değişkenler, bu değişkenler arasındaki ilişkinin belirli doğrultuda (olumlu-olumsuz) ve şiddetle olduğunun ihtimali determinizm şeklinde (belirli şartlar altında her yerde ve her zaman) olması geçerliliğin gücünü ortaya koyacaktır.

Eğer teori ile hipotez arasında doğrultu veya şiddet yönünden bir paralellik yoksa şu ihtimaller üzerinde durulmalıdır:

i. Hipotezde kullanılan değişkenler ve onları ölçen sorular teoride kullanılan kavramların geçerli bir göstergesi olamaz. Hipotez testi sonucu bulunan ilişkinin doğrultusu ve şiddeti de teoride öne sürülen ilişkinin doğrultusu ve şiddetinin geçerli bir göstergesi sayılamaz.

ii. Teorik-kuramsal çerçeve ile ileri sürülen ilişki veya bu ilişkinin doğrultusu ve şiddeti yanlıştır.

iii. Hipotez testi için kullanılan yöntem veya işlemler uygun değildir.

(6) Ayşe Can Baysal, *Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar* (İstanbul: Yalkın Ofset, 1981, s. 16; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, 5.B. (İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 1983), s. 84.

E. SONUÇ

29 Kasım 1987 Erken genel seçimleri için yapılan Kamuoyu araştırmaları sonuçları ile kesin sonuçlar arasında önemli sapmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada teorik düzeyde tartıştığımız tutum, değer, inanç, duygu vb. kavramları ile oy verme davranışı kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik kuramsal bir çerçevenin imalı bir şekilde bile olsa göz önüne alınmadığını görmekteyiz. Yani yapılan kamuoyu araştırmaları, hali hazırdaki durumu (seçimlerden önceki durumu) tanımlayıcı nitelikte olup, seçim günü geldiğinde oy verme davranışını açıklayıcı bir teoriden yoksundur. Kullanılan önemli bazı değişkenlerin teorik bir boyutu da yoktur. Dolayısıyla da soruların hazırlanması ve içeriği tamamen yüzeysel olup, bir sistem içinde olduğu söylenemez.

Türkiye'de yapılan kamuoyu araştırmalarında gördüğümüz odur ki, tutumun sadece davranış boyutu (bugün seçim yapılırsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?) ölçülmeye çalışılmaktadır. Halbuki böyle soyut şeyleri ölçerken dolaylı göstergeler kullanmak daha doğru sonuçlar verebilir. Isının ölçülmesi, ısının civayı bir tüp içinde ne kadar genleştirdiği ile dolaylı olarak ölçülebilmektedir. Bircismin ağırlığını ölçerken de yaptığımız, terazinin bir kefesine konulan standart ağırlığa sahip belirli ağırlıkta dirhemleri o cismin dengeye getirip-getirmediğini tartmaktan ibarettir.

Genel olarak sosyal bilimlerde kullanılan soyut, genel kavramlar doğrudan ölçülebilir değildir. Bu kavramlar arasında teorik olarak öne sürülen sistematik ilişkiler veya bu ilişkilerin derecesi de doğrudan ölçülemez. Teorik düzeyde kullanılan kavramlar ve bu kavramlar arasında öne sürülen ilişkilerin derecesinin test edilebilmesi için kabul edilen teorik ilişkilerden hipotezler geliştirilir. Bu hipotezler, teorik düzeyde kullanılan kavramları temsil niteliğine sahip, daha somut, daha özel, daha dar kapsamlı ve somut şekilde ölçülmeye daha müsait değişkenler arasındaki ilişkilerin ifadesidir. Ayrıca bu değişkenlerin değişik boyutları olabileceği için ölçme sırasında bu boyutları da kapsayan sorular sorulması gerekir. Böylece teorik düzeyde kullanılan kavramların, birkaç değişkenle, her değişkenin de çok sayıda soru ile ölçülmesi mümkündür. Biraz daha açıklamak gerekirse, önce siyasi tutum boyutunu etkileyen esas faktörler ele alınıp bir dökümü yapılmalıdır. Ondan son-

ra bu faktörlerin göstergelerini belirleyen, günlük hayatta somut davranışları içeren sorular yazılmalıdır. Bu soruların yazılış tekniği de oldukça uzmanlık isteyen beceriler gerektirir. Çünkü soruların yerine göre savunma mekanizmalarını kırıp, bireylerin esasta ve derinde yatan tutumlarını ortaya çıkaracak nitelikleri taşınmaları gerekir.

Bu tutum ölçeğinde soruların sathi olmadığını ve gerçek tutumun ortaya nasıl çıkarıldığını göstermek için klasik bir örneği hatırlatalım. Amerika'da zencilere karşı beyazların tutumunu belirtmek için, bir çok sual sorulmuştur: «Çocuklarınız zencilerle beraber okusun mu? Aynı restorantta zencilerle beraber yemek yer misiniz? Zencilerle komşu olur musunuz? vb.». Fakat bu soruların yanında, anahtar soru ve belirleyici soru «Kızınızın bir zenci ile evlenmesine razı olur musunuz?» olmuştur. Bu şekilde kişilerin gizli tutumu veya varsa kararsızlığı da ortaya çıkarılmış ve yerleri belirlenmiştir.

Bizde yapılan anketlerin yalnız ampirik istatistiksel verilere dayanarak ve onlardan (feedback) geriye yankı alarak yapılan yoklamalar fazla derine inemediklerinden kararsızların sayısını da çöğaltmektedir. Dolayısıyla yapılacak çalışmanın, siyasi tutumu etkileyen ve somut davranışlara indirgeyen katmanların, her partinin siyasi programında nasıl vurgulandığına dair soruların yazılması ve bunlardan bilinçli olmayan vatandaşları düşünmeye sevk ederek açık tutumlarının ortaya konmasıdır.